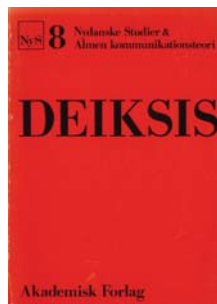

NyS

Titel:	Ytringsbeskrivende verber, gengivelse af ytringer, og sprogbrugens indeksikalitet
Forfatter:	Torben Andersen
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori</i> 8. <i>Deiksis</i> , 1975, s. 81-102
Udgivet af:	Akademisk Forlag
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Torben Andersen:

YTRINGSBESKRIVENDE VERBER, GENGIVELSE AF YTRINGER, OG SPROGBRUGENS INDEKSIALITET:

Indledning.

I denne artikel forsøger jeg på den ene side at registrere og systematisere nogle fænomener i sprogsystemet (sprogets grammatik). På den anden side forsøger jeg at se de grammatiske fænomener i lyset af de egenskaber sproget som kommunikationsmiddel har - for derved at finde frem til nogle af de mekanismer der ligger bag individets produktion og forståelse af sproglige ytringer. Begge disse beskrivelsesforsøg holder jeg på et antydende og eksemplificerende niveau. Jeg er således her mere interesseret i gennem eksempler at pege på nogle grove linjer end i at underkaste eksemplerne en i detaljer korrekt og præcis beskrivelse.

Ud fra den betragtning at enhver ytring er deiktisk, dvs. pegende hen på en situationel mening, og at dette forhold bl. a. fremgår af at en ytring kan karakteriseres som en sproghandling på mange forskellige måder, undersøger jeg ved hjælp af en semantisk analyse af sproghandlingsbetegnende (eller "ytringsbeskrivende") verber, hvilke standardiserede muligheder sprogbrugeren har for i sin karakterisering af en ytrings mening at inddrage aspekter af den talesituation hvori den producere(de)s.

1. Ytringsbeskrivende verber.

Når man refererer noget en anden har sagt (eller ment med det han sagde), opbygger man typisk sin ytring efter følgende skema:

- (1) den refererede person + verbum + at + den refererede ytrings propositionelle indhold.

Eks. :

- (2) Holm indrømmede, at han havde sparket hunden.
- (3) Jesper påstod, at du var i Århus i går.
- (4) Michael svarede, at han ville komme den efterfølgende dag.

Referatet af den pågældende ytring anbringer man i en objektsætning. Hel-sætningens verbum betegner en handling. Man meddeler altså om den refererede person, at han har udført en bestemt handling i og med at

han har givet udtryk for det refererede indhold. Det anvendte verbum, som jeg vil kalde et ytringsbeskrivende verbum, betegner med andre ord en sproghandling.¹⁾

Sammenlign nu (2)-(4) med (2a)-(4a):

- (2a) Holm sagde, at han havde sparket hunden.
- (3a) Jesper sagde, at du var i Århus i går.
- (4a) Michael sagde, at han ville komme den efterfølgende dag.

I (2)-(4) får vi mere at vide om den refererede ytrings mening end i (2a)-(4a), nemlig at det drejer sig om henholdsvis en indrømmelse, en påstand og et svar. Men hvor kommer denne ekstra mening fra? Den behøver ikke ligge i den refererede ytring selv. Således kunne (2) fx. være en gengivelse af

- (5) Ja, jeg tjattede lidt til den.

Ytring (5) er ikke en indrømmelse i sig selv, men den kan forstås som en indrømmelse, fordi den indgår i en bestemt sammenhæng. Det vil altså sige, at noget af en ytrings mening ligger i den talesituation, hvori den bliver produceret.

Betragt nu følgende samtalefragment:

- (6) Ulla: Skal vi ikke lade ølsalget gå på omgang, sådan at overskuddet kan gå til gangkassen?

Henning: Det har vi da ikke tid til alle sammen.

Hennings replik ville kunne gengives på mange hinanden ikke-modstridende måder, bl. a. følgende:

- (6a) Henning påstod, at de ikke allesammen havde tid til at have med ølsalget at gøre.
- (6b) Henning svarede, at de ikke allesammen havde tid til at have med ølsalget at gøre.
- (6c) Henning protesterede mod Ullas forslag.

En given ytring vil altså kunne beskrives med mange forskellige ytringsbeskrivende verber. Ved at vælge mellem dem, vælger man at fremhæve et bestemt aspekt af ytringens mening.

I kapitlerne 4-9 foretager jeg en semantisk analyse af et udvalg af de ytringsbeskrivende verber. Af analysen vil det fremgå, at denne klas-

1) Jeg skelner i denne artikel mellem "indhold" og "mening". Betegnelsen "indhold" bruges synonymt med "proposition" og "propositionelt indhold". En ytrings "mening" omfatter derimod såvel dens proposition som det sæt af sproghandlinger den er.

se af verber udgør et sæt af standardiserede muligheder som sprogbrugen har for i sin karakterisering af en ytrings mening at fremdrage aspekter af den talesituation, hvori den producere(de)s. Det vil fremgå, at man ved hjælp af de ytringsbeskrivende verber kan inddrage oplysninger om: den måde ytringen bliver/blev frembragt på, holdningen til ytringen, ytringens plads i diskursen, dele af ytringens propositionelle indhold, ytringens sociale implikationer, m. m.

De ytringsbeskrivende verber anvendes ikke udelukkende i forbindelse med gengivelse af en ytring, men kan også bruges til at beskrive den talendes egen ytring, som i følgende eksempler:

- (7) Jeg må desværre anmode alle om at forlade lokalet.
- (8) Jeg kan oplyse, at ministeriet ikke regner med, at fristen vil blive overholdt.
- (9) Hertil må jeg svare, at vi intet ønske har om at trække forhandlingerne i langdrag.

For imidlertid at undgå de specielle syntaktiske og semantiske problemer der knytter sig til denne performative brug af verberne, anvender jeg i det følgende udelukkende eksempler fra verbernes brug i forbindelse med gengivelse eller omtale af en ytring.

2. Sprogbrugens indeksikalitet.

Vi så i det foregående kapitel, at (a) noget af en ytrings mening (nemlig hvilken sproghandling den er) ligger i talesituationen, og at (b) denne del ikke kan beskrives udtømmende med et enkelt verbum. Dette er et eksempel på det fænomen der af Garfinkel (1972) er blevet kaldt sprogbrugens indeksikalitet. Hermed menes, at enhver ytring er et "indeks" for, dvs. en pegen hen på, en større meningssammenhæng, som ikke ligger i ytringen selv, men i talesituationen med alt hvad det indebærer af viden hos de deltagende personer. Af denne egenskab ved sprogbrug følger, at en ytrings mening ikke vil kunne beskrives udtømmende. Dens mening er "uendelig", idet man altid vil kunne udfolde eller eksplicitere mere af den sammenhæng ytringen peger på eller er et udtryk for.

Garfinkel illustrerer dette med bl. a. følgende eksempel. Hvis A siger til B:

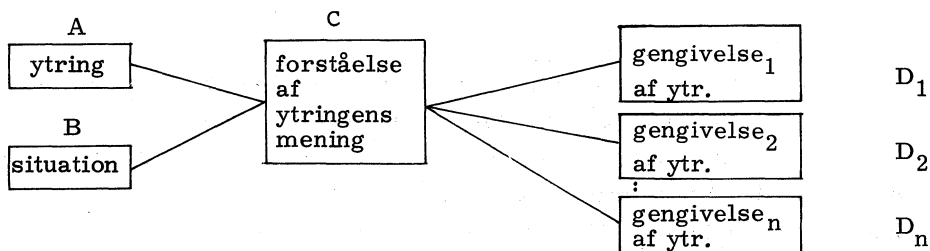
- (10) Søren kunne få mønterne i parkometret uden at blive løftet! så vil B måske forstå, at A mener noget i retning af følgende (som kunne udfoldes endnu mere):

- (10a) I formiddags, da jeg hentede Søren, vor 4-årige søn, i børnehaven, lykkedes det ham at række så højt, at han kunne få mønterne i parkometret, da vi parkerede i en parkometerzone, mens han tidligere altid måtte løftes for at kunne gøre det.

(Betegnelsen "indeksikalitet" (eller "deiksis") bruges også i en snævrere betydning. I ethvert naturligt sprog (fx. dansk) findes der udtryk der henviser til den talesituation hvori de bruges. Eksempler herpå er jeg, her og før i tiden. Disse udtryk kaldes deiktiske. Kriteriet for om et udtryk er deiktisk i denne snævrere forstand, er, om der i dets begrebsmæssige definition indgår en henvisning til talesituationen: jeg 'den talende', her 'på det sted hvor den talende er', før i tiden 'i et tidsrum før taletidspunktet'. Når deiktiske udtryk bruges i en ytring, bliver ytringens indhold derved på systematisk måde bundet til talesituationen).

3. Mekanismen bag gengivelse af ytringer.

Den mekanisme der ligger bag gengivelse af ytringer, er et håndfast eksempel på, hvordan indeksikaliteten fungerer. Nedenstående diagram angiver nogle væsentlige momenter i denne mekanisme:

I denne sammenhæng bliver de ytringsbeskrivende verber særligt interessante. En undersøgelse af deres semantik viser nemlig, at transformationen fra direkte til indirekte tale, $A \rightarrow D_i$, kun er mulig (bortset fra de mest trivielle tilfælde), hvis man antager, at

- (a) ytringen forstås ved hjælp af situationen, dvs. at $C = f(A, B)$; og at
- (b) produktionen af den indirekte tale bygger på denne forståelse, dvs. at $D_i = g(C)$.

Den semantiske analyse af verberne, som jeg foretager i det følgende, belyser således, hvordan transformationer af følgende art er mulige:

- (11a) Ja, jeg tjattede lidt til den → Holm indrømmede, at han havde sparket hunden.
- (11b) Det har vi da ikke tid til allesammen → Henning protesterede imod Ullas forslag.
- (11c) Hvorfor er der ikke flere kolde øller? → Holm bebrejdede sin kone, at der ikke var flere øller i køleskabet.
- (11d) Nej, det kan der ikke blive tale om → Han fastholdt, at han ikke ville have, at vi gik ind.

Selve gengivelsen af den refererede ytrings propositionelle indhold vil jeg kun sporadisk komme ind på. En sådan gengivelse behøver ikke ord for ord at svare til den oprindelige ytring. Der vil selvfølgelig ske syntaktiske ændringer, deiktiske udtryk vil blive udskiftet med andre deiktiske udtryk eller med ikke-deiktiske udtryk, og beskrivelsen af referenterne vil eventuelt blive ændret. Men da gengivelsen af en ytring altid vil bygge på en fortolkning af ytringen, og da gengivelsen tjener et bestemt formål i den aktuelle talesituation, vil gengivelsens ordlyd også være et resultat af en uddragen af det væsentlige, forkortelse, elaborering, osv.

4. Påstandsbeskrivende verber.

Lad os (delvis efter Kjøller (1973)) ved en "påstand p" forstå den (illokutionære) handling at ytre en proposition p under følgende omstændigheder:

- (12) a. Afsenderen kan give grunde til at p er sand.
- b. Det er ikke indlysende for afsenderen at modtageren har præsent eller er klar over at p er tilfældet.
- c. Ytringen tæller som en indeståen for at p er sand.

Det viser sig nu, at en del af de ytringsbeskrivende verber karakteriserer eller kan karakterisere ytringen som en påstand. Samtidig beskriver disse verber imidlertid også andre aspekter af ytringen. Groft set kan man opdele dem i to grupper: nogle beskriver den måde propositionen ytre(de)s på (fx. meddele), mens andre angiver ytringens relation til andre ytringer i samtalen/diskursen (fx. tilføje). Nedenstående skema viser en klassifikation af nogle af de påstandsbeskrivende verber efter de 2 nævnte dimensioner. (Der kunne sættes mange flere eksempler ind i skemaet):

Skema 1.

	karakteriserer ytringen som en påstand	kan, men behøver ikke, karakterisere ytringen som en påstand
beskriver ytringsmåden	fortælle, påstå, hævde, oplyse, nævne, henvise til, påpege, anføre, gøre opmærksom på, minde om, understrege, fremhæve	sige, erklære, tilkendegive
beskriver ytringens relation til andre ytringer	indvende, konkludere	fastholde, tilføje, svare, gentage, indskyde

Verberne i 1. kolonne består altså af 2 betydningsdele: en illokutionær værdi (her "påstand") samt en rest. Med verberne i 2. kolonne forholder det sig lidt anderledes. De angiver ikke entydigt en bestemt illokutionær værdi. Det de betegner, er derfor ikke en illokutionær handling, men den handling at udføre en eller anden illokutionær handling på en bestemt måde eller med en bestemt relation til andre ytringer (en sekventiel handling).

Verbet sige er det mest neutrale af verberne. Det giver ikke andre oplysninger end dem der er fælles for hele klassen. Bemærk ved indirekte tale, at selv om indholdet formuleres ved hjælp af en at-sætning, behøver den refererede ytring ikke selv have været en fremsættende sætning. Således kan

(13) Han sagde, at jeg skulle gå ned med skraldespanden.
være en gengivelse af

(14) Gå lige ned med skraldespanden!

Dette gælder også for visse andre verber, nemlig dem i 2. kolonne i skema 1. Eks.:

(15) Han erklærede, at jeg skulle gå ned med skraldespanden.

(16) Han fastholdt, at jeg skulle gå ned med skraldespanden.

Det må tillige bemærkes, at ikke alle fremsættende sætninger har en sandhedsværdi - og derfor heller ikke har det, når de optræder som en at-sætning. Det lægger begrænsninger på valg af verbum, idet nogle af verberne (nemlig dem i kolonne 1) kræver, at propositionen har en sandhedsværdi. Således kan (17) og (18)

(17) Han påstod, at jeg skulle gå ned med skraldespanden.

(18) Han fortalte, at jeg skulle gå ned med skraldespanden. ikke være en gengivelse af (14). Verbet skulle henviser her ikke til den refereredes påbud, men til en regel. (17) og (18) kunne derfor være en gengivelse af fx.

(19) Som yngstelærling er det dig der skal gå ned med skraldespanden.

Ved indirekte tale kan det bemærkes, at der gælder følgende for de verber der kræver, at propositionen har en sandhedsværdi. Propositionen fremstilles som noget der af den refererede blev intenderet som noget der skulle fremstå som sandt (dvs. som en "påstand"). Sammenlign nu følgende ytringer:

(20) Søren påstod¹⁾, at han havde truffet Jens i Næstved.

(21) Søren fortalte, at han havde truffet Jens i Næstved.

(22) Søren anførte, at han havde truffet Jens i Næstved.

I (20) tager den talende forbehold med hensyn til, om Søren talte sandt. I (22) fokuseres der ikke på sandhedsværdien, men på at påstanden har en bestemt relation til noget andet. I (21) er det nyhedsværdien der fokuseres på, og der tages ikke stilling til sandhedsværdien. Vi ser altså, at (a) den talende i alle tre tilfælde fremstiller ytringen som en påstand, og at (b) han kan vælge at tage stilling til sandhedsværdien, eller vælge ikke at tage stilling og i stedet fokusere på en anden egenskab ved ytringen af påstanden.

Bemærk i den forbindelse, at påstå i modsætning til fortælle og anføre ikke kan tage en spørgebisætning som objekt:

(23) ^xSøren påstod, hvor han havde truffet Jens.

(24) Søren fortalte, hvor han havde truffet Jens.

(25) Søren anførte, hvor han havde truffet Jens.

Dette kan forklares på følgende måde. En spørgebisætning forudsætter, at den påstand, den henviser til, er sand. Således tager den talende implicit stilling til udsagnets sandhedsværdi i (24) og (25) (i modsætning til hvad der gælder i (21) og (22)). Hvis man vil undgå denne implicitte stillingtagen, må man bruge en helt anden type verbum, fx.

(26) Søren udtalte sig om, hvor han havde truffet Jens.

Ved påstå tager man som ovenfor nævnt netop forbehold m. h. t. og dermed stilling til sandhedsværdien, og derfor er (23) umulig.

1) Verbet påstå er noget andet end den illokutionære handling "at påstå". Det første tilhører objektsproget, det andet metasproget.

I nedenstående skema har jeg anført nogle af de egenskaber ved en ytring som man kan meddele ved hjælp af et påstandsbeskrivende verbum fra øverste række i skema 1. Det må understreges, at analysen er særdeles tentativ. Det er ofte meget vanskeligt at præcisere, hvori forskellen mellem verbernes betydning består.

Skema 2

Propositionen fremstilles som ytret	Verber
på en officiel eller formel måde	meddele, hævde
(som en biting) i forbindelse med noget andet	nævne
som noget kun den talende selv pr. definition kan vide	erklære
som (intenderet som) noget nyt for den hørende	fortælle, oplyse, meddele, nævne, påstå, hævde, erklære, tilkendegive
som en mobilisering af noget den hørende ved i forvejen	minde om
på en indirekte måde	tilkendegive
som et argument i en argumentations-sammenhæng	henvise til, gøre opmærksom på, anføre
som noget vigtigt i relation til noget andet	fremhæve, understrege

Den nederste række verber i skema 1 har det fællestræk, at de tilskriver påstanden en bestemt relation til den forudgående del af diskursen. Disse relationer kan være af meget forskellig art, som det fremgår af skema 3 nedenfor. Nogle udsagn kan alt efter fortolkning og fokusering beskrives med alle disse verber, fx.

- (27) Han { fastholdt
gentog
svarede
tilføjede
indskød
konkluderede
indvendte } at Søren havde taget pengene

skema 3

verbet	fremstiller ytringen som
fastholde	affødt af en forudgående ytring, som har sat spørgsmålstegn ved noget, som er sagt tidligere, og som ytringen er en gentagelse af
gentage	en gentagelse af en tidligere ytring
svare	affødt af en forudgående ytring som en respons på denne
tilføje	følgende efter en anden ytring, men ikke som en respons
indskyde	et indskud i en ytring eller mellem andre ytringer
konkludere	en konklusion på den forudgående del af diskursen
indvende	ytret med den hensigt at implicere ikke-sandheden af en proposition som blev ytret eller forudsat i en forudgående replik

5. Om mulighederne for en præcis beskrivelse af ordbetydninger.

I kap. 4 har jeg antydnet noget om nogle påstandsbekræftende verbers indhold. Og lad mig understrege, at der blot er tale om en antydning, ikke en præcis, konsistent og udtømmende beskrivelse.

Imidlertid er det et problem, hvor præcis man kan gøre beskrivelsen. Ytringsbekræftende verber er (som andre ord i et sprog) benævnelser på begreber. Et begreb er i princippet privat, idet det må betragtes som en klasse af erfaringer der er identiske i en eller flere henseender. Nogle begreber er imidlertid samfundsmæssigt standardiserede, nem-

lig de begreber hvortil der svarer ord i sproget. Det er denne samfundsmæssige standardisering der muliggør kommunikation. Men da også disse begreber stadigvæk er private, kan man være sikker på, at de ikke har præcist det samme indhold for hver eneste sprogbruger i et samfund. Begrebernes intentionsretning og intentionsdybde vil være afhængig af den enkeltes erfaringer.

En beskrivelse af begrebernes indhold må derfor altid være en beskrivelse af en eller anden norm som er meget flosset i kanterne: Nogle egenskaber vil alle være enige om, mens andre egenskaber vil veksle individuelt eller gruppemæssigt; og nogle egenskaber kan man nemt gøre sig bevidst, mens man om andre kun har en meget vag fornemmelse.

Hertil kommer den yderligere vanskelighed, at et begrebs indhold kun vil kunne beskrives ved hjælp af andre begreber, der lider af samme "svaghed" som det første.

I næste kapitel vil jeg omtale et eksempel på en forholdsvis præcis beskrivelse af sproglige begreber. Det drejer sig om Fillmores (1971) beskrivelse af det semantiske felt "verbs of judging" i engelsk, hvor nogle af de indgående verber er ytringsbeskrivende.

6. Et eksempel på en forholdsvis præcis beskrivelse.

Fillmore (1971) har foretaget en semantisk beskrivelse af nogle verber, der alle har noget at gøre med en moralsk bedømmelse af en situation: accuse, criticize, scold, blame, excuse, justify, apologize, forgive, credit, praise. Han har med andre ord undersøgt, hvordan dette betydningsområde er struktureret i engelsk (ifølge en bestemt norm), altså hvilke sondringer engelsk tillader og nødvendiggør på ordniveauet. Jeg giver i det følgende nogle eksempler på Fillmores analyse, og sammenligner de engelske ord med de tilsvarende danske.

Fillmores analyse bygger på en antagelse om, at et ords betydning kan opdeles i en egentlig betydningsdel (undertiden kaldt "udsigelse") og en række brugsbetingelser. Dette princip er nok lettest at se, hvis man sammenligner ordene chance og risiko i følgende ytringer:

(28) Der er chance for at det bliver regnvejr idag.

(29) Der er risiko for at det bliver regnvejr idag.

I en vis forstand betyder de 2 ord det samme, nemlig "en vis sandsynlighed". Men der ligger noget mere i hvert af ordene, idet de signale-

rer henholdsvis positiv og negativ holdning til regnvejr. Dette kan formuleres som en regel for brug af ordene chance og risiko:

- (30) Hvis du vil sige at der er en vis sandsynlighed for et eller andet (p), så brug chance hvis du vil signalere at du finder p ønskværdig, og risiko hvis du vil signalere at du finder p uønskværdig.

Sådanne betydningsmæssige betingelser for brug af et sprogligt udtryk kalder man også præsuppositioner.

Dette princip om præsuppositioner forsøger Fillmore at bruge i den semantiske analyse af verber, hvor det er mindre gennemskueligt. Verbet accuse, som det optræder i

- (31) John accused Harry for writing the letter.
analyserer han på følgende måde: Den der ytrer (31) siger direkte eller eksplicit, at John sagde at Harry var ansvarlig for brevskrivningen. Samtidig siger ytreren af (31) indirekte eller implicit, at brevskrivningen var uønskværdig. Eller mere generelt udtrykt:

- (32) A accused B of p.

betyder

- (33) Udsigelse: A SAGDE til adressaten at B var ANSVARLIG for p.

Præsupposition: p var UØNSKVÆRDIG.

Det fremgår heraf, at accuse består af betydningselementerne SIGE, ANSVARLIG og UØNSKVÆRDIG (som jeg har skrevet med store bogstaver netop for at markere, at det drejer sig om betydningsbestanddele).

Mens jeg i regel (30) tager udgangspunkt i sprogbrugerens intention (in casu: at ville meddele at der er en vis sandsynlighed for et eller andet), tager Fillmore udgangspunkt i det sproglige udtryk (in casu: verbet accuse). Men Fillmores analyser kan uden videre omformuleres til regler af typen (30):

- (33a) Hvis du vil sige at A sagde at B var ansvarlig for p, så brug accuse, hvis du vil signalere at du finder p uønskværdig.

Lad os nu sammenligne accuse med nogle danske verber eller verbalforbindelser der betyder omtrent det samme: beskyldte, anklage og give skylden. Beskyldte kan bruges i ytringer som

- (34) Jens beskyldte Peter for at være illoyal.
(35) Jens beskyldte Peter for at have skudt hunden med vilje.
(36) Jens beskyldte Peter for indbruddet.

Eller generelt:

(37) A beskyldte B for p.

Afsenderen af en sådan ytring refererer en udtalelse fra A. Indholdet af denne udtalelse er en påstand om at p. Fx. kunne Jens have sagt:

(34a) Peter er illoyal.

(35a) Peter skød hunden med vilje.

(36a) Peter begik indbrud i supermarkedet i går.

Udsigelsesdelen af beskyldte må altså være:

(38) A SAGDE til adressaten at p.

Med (37) siger man indirekte, at man finder p uønskværdig. Det er altså en præsupposition. En betingelse for at bruge (37) om (38) er endvidere, at B er syntaktisk subjekt for p. Således kan man ikke sige:

(39)^x Jens beskyldte Peter for at de ikke havde vundet kampen.

(40)^x Jens beskyldte Peter for kampens udfald.

En anden betingelse er, at hvis B er subjekt for p, så er B ansvarlig for p. Fx. vil man næppe sige

(41) Jens beskyldte Peter for at være syg.

(42) Jens beskyldte Peter for at have fundet et gevær.

Alt i alt har beskyldte altså følgende betydning:

(43) A beskyldte B for p.

Udsigelse: A SAGDE at p.

Præsupposition: (a) p er UØNSKVÆRDIG.

(b) B er subjekt for p.

(c) at være subjekt for p er at være ANSVARLIG for p.

Accuse og beskyldte betyder altså ikke helt det samme - ifølge henholdsvis Fillmores og min analyse. Men det kan selvfølgelig være, at en af os eller begge tager fejl.

Verbalforbindelsen give skylden svarer bedre til Fillmores analyse af accuse. (44) og (45) kan nemlig være en gengivelse af (46):

(44) Jens gav Peter skylden for at de ikke havde vundet kampen.

(45) Jens gav Peter skylden for kampens udfald.

(46) Det er din skyld at vi ikke vandt.

Dog er der her den ekstra præsupposition at p, den uønskværdige situation, er en realitet.

Anklage svarer til beskyld, men har den præsupposition at den refererede udtalelse fremkom i en juridisk sammenhæng, og endvidere er det måske ikke nødvendigt at B skal være subjekt for p for at kunne være ansvarlig for p.

Det engelske criticize analyserer Fillmore således:

(47) A criticized B for p.

Udsigelse: A SAGDE til adressaten at p var UØNSKVÆRDIG.

Præsupposition: (a) B var ANSVARLIG for p.

(b) p var en realitet.

De verber i dansk der kommer criticize nærmest er bl. a. bebrejde og kritisere. Bebrejde er ækvivalent med criticize bortset fra den yderligere præsupposition, at B og adressaten er identiske. En ytring som

(48) Holm bebrejdede sin kone at der ikke var flere øller i køleskabet.

er således en gengivelse af noget som Holm havde sagt til sin kone. Læg mærke til, at det som Holm refereres for at have sagt (nemlig at det var uønskværdigt at der ikke var flere øller i køleskabet) ikke behøver at fremgå direkte af hans ytrings ordlyd (jvf. kap. 10):

(49a) Du burde have sørget for at der var øller nok.

(49b) Hvorfor er der ikke flere kolde øller?

Verbet kritisere betyder ikke helt det samme som bebrejde, men da min fornemmelse af, hvilke syntaktiske konstruktioner det kan indgå i, er meget usikker, må jeg her afstå fra at foreslå en analyse.

De her givne eksempler viser, at Fillmores analysemetode er præcis nok til at kunne vise forskelle og ligheder mellem forskellige ords betydning, præcis nok til at kunne udskille forskellige betydninger af samme ord, og præcis nok til en kontrastiv sammenligning mellem to sprog. (Eksemplerne viser, at det pågældende semantiske felt er struktureret forskelligt i engelsk og dansk, at der altså findes ordbetydninger i engelsk der ikke helt svarer til nogen i dansk, og omvendt).

I lyset af Fillmores sondring mellem udsigelse og præsupposition kan vi opfatte påstandsmomentet i de påstandsbeskrivende verber som hørende til verbets udsigelsesdel, og de andre momenter som hørende til dets præsuppositionsdel. Betragt følgende ytring:

(50) Du er illoyal.

Den kan fortolkes på forskellig måde:

(51) Han oplyste at jeg var illoyal.

- (52) Han påstod at jeg var illoyal.
- (53) Han gjorde mig opmærksom på at jeg var illoyal.
- (54) Han beskyldte mig for at være illoyal.

Alle fire verber beskriver ytringen som en "påstand", men de forestillinger hos den talende som de samtidig signalerer (deres præsuppositioner) er forskellige.

Verberne beskyldte, give skylden, anklage, kritisere og bebrejde er også en slags påstandsbeskrivende verber, men de adskiller sig fra de i kapitel 4 nævnte ved i deres indhold at have træk fra selve propositionen (nemlig UØNSKVÆRDIG og ANSVARLIG). Således er indholdet af (50) ifølge fortolkning (54): "Du er illoyal; det er noget slemt noget; og det er dit ansvar", mens det ifølge de tre andre fortolkninger bare er "Du er illoyal".

7. Verber der beskriver andre illokutionære handlinger.

"At påstå" er en illokutionær handling, hvoraf at meddele, at påstå, at fremhæve, at konkludere, at svare osv. er varianter, idet de foruden at beskrive ytringen som en "påstand" også beskriver andre egenskaber ved den.

Andre verber beskriver ytringen som andre illokutionære handlinger, fx. anbefale, tilbyde, tillade, forbyde, anmode, tilskynde, bede, befale, opfordre, foreslå, love, advare, true med. Jeg skal ikke her give mig til at analysere disse verber, men henviser til Togeby (1973), Harms Larsen (1973) og Kjøller (1973). Blot vil jeg gøre opmærksom på, at denne gruppe verber i modsætning til de påstandsbeskrivende ikke behøver tage en at-sætning som objekt, men kan tage en infinitiv-konstruktion:

- (55) Claus anbefalede mig at se filmen.
 - (56) Glistrup tilbød Erhard Jacobsen at blive medejer af Fremskridtspartiet.
 - (57) Viggo anmodede Henning om at låne ham 2.000 kr.
 - (58) Søren lovede Gerd at sende hende et brev hver uge.
- der kan transformeres om til et nominalsyntagma:
- (55a) Claus anbefalede mig filmen.
 - (56a) Glistrup tilbød Erhard Jacobsen medejerskab af Fremskridtspartiet.
 - (57a) Viggo anmodede Henning om et lån på 2.000 kr.

(58a) Søren lovede Gerd et brev hver uge.

De samme verber kan dog også tage en at-sætning som objekt:

(59) Glistrup tilbød Erhard Jacobsen at hans kone kunne blive med-ejer af Fremskridtspartiet.

(60) Claus anbefalede mig at Jens blev inviteret.

(61) Søren lovede Gerd at hun ville få et brev hver uge.

(62) Viggo anmodede Henning om at de 2.000 kr. måtte blive sendt snarest.

(63) Viggo gav Henning besked på at pengene skulle sendes med det samme.

En ytring der kan beskrives som en ikke-påstand kan undertiden også beskrives som en påstand. Jvf. (64) vs. (65), og (66) vs. (67):

(64) Han frarådede os at gå ind.

(65) Han tilkendegav at det ville være uheldigt om vi gik ind.

(66) Han anmodede os om alle at komme til tiden.

(67) Han fremhævede det ønskelige i at vi alle kom til tiden.

Man kan altså vælge at fremstille ytringen som en påstand og derved få mulighed for at angive, på hvilken måde det sagte bliver/blev fremført osv. Eller man kan vælge et andet verbum der mere specifikt angiver hvilken illokutionær handling der er tale om.

Hermed være ikke sagt, at man altid lige godt kan anvende begge beskrivelsesmåder. Fx. kunne

(68) Han fastholdt at han ikke ville have at vi gik ind.

være en beskrivelse af 4. replik i følgende samtalefragment:

(69) A: Må vi gå ind?

B: Nej, det vil jeg ikke have.

A: Årh, må vi ikke godt?

B: Nej, det kan der ikke blive tale om.

Den 4. replik kunne måske godt betegnes som en udstedelse af et forbud, men det ville være misvisende, for i så fald skulle man betragte replikken ude af sammenhæng med resten af samtalen. Og hvorfor overhovedet referere 4. replik, hvis det ikke netop var fordi den var en fastholden af forbudet?

8. Responsbeskrivende verber.

En tredje klasse af ytringsbeskrivende verber kunne kaldes responsbeskrivende. Den omfatter bl. a. følgende verber: (a) afslå, indvillige i,

nægte, afvise, samtykke i; (b) protestere imod, acceptere, tilslutte sig, benægte, bekræfte, tilbagevise, give ret i, bifalde, indrømme.

Disse verber beskriver ytringen som en respons på en anden ytring. Eks.:

- (70) Karsten indvilligede i at tage sin guitar med.
- (71) Jørgen afslog at låne mig penge.
- (72) Marianne protesterede imod at Ulla skulle inviteres.
- (73) Bjarne accepterede at regningen skulle betales i denne måned.
- (74) Bodil tilsluttede sig at Ulla ikke skulle inviteres.
- (75) Hans bekræftede at han havde hentet Bjarnes pladespiller.
- (76) Sten benægtede at han havde været i Næstved.

De responsbeskrivende verber betegner altså en sekventiel handling ligesom de i skema 3 anførte. Men de adskiller sig fra dem, ved at komplementet (infinitiv-konstruktionen eller at-sætningen) er en gengivelse af indholdet i den ytring som der responderes på.

I stedet for en infinitiv-konstruktion eller at-sætning kan verberne tage et objekt, som henviser til den illokutionære handling, som ytringen er en respons på. Eks.:

- (71a) Jørgen afslog min anmodning om et lån.
- (72a) Marianne protesterede imod Birgits forslag om at invitere Ulla.
- (73a) Bodil tilsluttede sig Mariannes protest imod at Ulla skulle inviteres.
- (74a) Bjarne accepterede mit krav om at regningen skulle betales i denne måned.
- (75a) Hans bekræftede Cecilies påstand om at han havde hentet pladespilleren.

Som antydnet ovenfor falder de responsbeskrivende verber i 2 grupper. Gruppe (a) er syntaktisk karakteriseret ved at tage en infinitiv-konstruktion som komplement, mens gruppe (b) som komplement tager en at-sætning. Til denne syntaktiske sondring svarer stort set en semantisk. Verberne i gruppe (a) betegner responsen som et "svar", dvs. som en obligatorisk respons. Verberne i gruppe (b) betegner responsen som en der ikke er obligatorisk i samtalegrammatisk henseende, men som en bestemt forholden sig til noget tidligere sagt eller gjort (en "reaktion").

Indeholdt i begge typer responsbeskrivende verber er dels oplysning om dele af ytringens proposition, dels oplysning om ytringens relation

til det den er respons på. Tag fx. indvillige i i

(77) Karsten indvilligede i at tage sin guitar med.

Denne ytring kunne være en gengivelse af 2. replik i

(78) A: Tager du ikke din guitar med på lørdag?

B: Jo, det kan jeg godt.

A's replik er en opfordring (eller anmodning ell. lign.). B svarer herpå (set ud fra beskrivelsen i (77)) ved at erklære sig villig til at gøre det han bliver opfordret til. Man kan da sige, at verbet indvillige i betegner en erklæren sig villig til at imødekomme et ønske, som er blevet fremsat i den replik som ytringen er et svar på. Implicit i denne definition ligger Fillmores sondring mellem "udsigelse" og "brugsbetingelse" (eller "præsupposition"): Verbet indvillige i at p betyder "give udtryk for at man er villig til at p", og kan bruges når følgende betingelse er opfyldt: ytringen er et svar på en ytring hvori der blev fremsat ønske om at p.

Nogle af de andre responsbeskrivende verber vil jeg antydningvis og tentativt analysere på analog måde:

(79) A afslog at p.

Udsigelse: A gav overfor B udtryk for at han ikke var villig til at p.

Præsupp.: A's ytring var et svar på en ytring fra B, hvori B gav udtryk for at B ønskede at p.

(80) A protesterede imod at p.

Udsigelse: A gav over for B udtryk for at han ikke ønskede at p.

Præsupp.: A's ytring var en reaktion på B's handling p.

(81) A tilsluttede sig at p.

Udsigelse: A gav over for B udtryk for at han ikke var imod at p.

Præsupp.: A's ytring var en reaktion på B's given udtryk for ønsket om p.

(82) A bekræftede at p.

Udsigelse: A gav udtryk for at det var sandt at p.

Præsupp.: A's ytring var et svar på et spørgsmål om hvorvidt det var sandt at p, eller en reaktion på en påstand om at p.

- (83) A benægtede at p.

Udsigelse: A gav udtryk for at det ikke var sandt at p.

Præsupp.: A's ytring var et svar på et spørgsmål om hvorvidt det var sandt at p, eller en reaktion på en påstand om at p.

- (84) A indrømmede at p.

Udsigelse: A gav udtryk for at (det var sandt at) p.

Præsupp.: A's ytring var et svar på et spørgsmål om hvorvidt det var sandt at p, eller en reaktion på en påstand om at p, og p var noget uønskværdigt eller noget som A ikke havde lyst til at give udtryk for eller lignende.

9. Emnebehandlingsbeskrivende verber.

Hvis man går en ordbog igennem, finder man mange hundrede verber og verbalforbindelser der på en eller anden måde beskriver sproglige ytringer eller kan gøre det. I denne artikel har jeg omtalt nogle få (men væsentlige) typer blandt disse. Fælles for disse typer er, at verbet ved indirekte tale bruges i forbindelse med en gengivelse af indholdet af ytringen. Men der findes verber som kan bruges på andre måder. Fx. er der en klasse der som objekt tager - ikke en gengivelse af ytringens indhold, men - en emnemæssig karakterisering af dette indhold, og verbet selv beskriver på hvilken måde emnet blev behandlet. Der er altså her ikke tale om en gengivelse, men om en omtale. Dette var jeg inde på allerede i kap. 4, idet nogle af de påstandsbeskrivende verber også kan bruges på denne måde. Det gælder fx. fortælle:

- (85) Sten fortalte mig historien.
- (86) Sten fortalte mig om din oplevelse.
- (87) Sten fortalte hvad der var sket.

Andre eksempler er:

- (88) Ekstra Bladet beskrev i minutiøse detaljer, hvordan øksemordet var foregået.
- (89) Ekstra Bladet beskrev øksemordet i minutiøse detaljer.
- (90) Hans forklarede, hvordan båndoptageren kunne tilsluttes radio.
- (91) Hans forklarede båndoptagerens funktion.
- (92) Niels gennemgik, hvilke forskelle der er mellem de to modeller.

- (93) Niels gennemgik den nyeste model.
- (94) Bodil opregnede, hvem hun havde inviteret
- (95) Sten nævnte vist ikke, hvorfra han kom.
- (96) Cecilie skildrede, hvordan vi var sluppet fra tyren.
- (97) Frans problematiserede Bernsteins kodebegreb.
- (98) Michael fortolkede Bernsteins kodebegreb på en ny måde.
- (99) Michael forsvarede kodebegrebet mod amerikanske misforståelser.
- (100) De snakkede om dig.
- (101) Vi drøftede de nye planer i udvalget idag.

10. Hvorfor en ytring ikke er én og kun én handling.

Klassen af ytringsbeskrivende verber beskriver ytringer som handlinger. Men en ytring er ikke én og kun én handling, og den er det ikke i sig selv. Dette hænger sammen med, at (a) verberne ikke leverer en udømmende beskrivelse af ytringen, og at (b) forholdet mellem indhold og udtryk ikke er entydigt. Det følgende vil belyse dette nærmere.

Vi har set, at en og samme ytring kan beskrives på forskellig måde ved hjælp af forskellige verber der ikke modsiger hinanden, men er kompatible med samme fortolkning, og som blot fremhæver forskellige aspekter af ytringens sammenhæng med situationen (eks. (6a)-(6c) i kap. 1).

Et beslægtet fænomen er følgende: En ytring kan have flere "lag" af indhold (svarende til en umiddelbar og en eller flere middelbare fortolkninger) og dermed også beskrives forskelligt. Således kunne en ytring som

(102) Nu er klokken over elleve.

under bestemte omstændigheder beskrives både med fx. (103) og (104):

(103) Hun gjorde ham opmærksom på at klokken var over elleve.

(104) Hun opfordrede ham til at gå.

Tilsvarende kunne ytringen

(105) Isen er ikke ret tyk på den østlige del af søen.

beskrives med både (106) og (107):

(106) Han oplyste at isen ikke er ret tyk på den østlige del af søen.

(107) Han frarådede os at gå ud på den østlige del af søen.

Og (108) kunne beskrives med både (109) og (110):

(108) Hvad er klokken?

(109) Han spurgte hvad klokken var.

(110) Han antydede at han gerne ville hjem.

At forholdet mellem indhold og udtryk ikke er entydigt (punkt b ovenfor) fremgår bl. a. af, at en og samme ytring (undertiden) kan beskrives ved hjælp af verber som ikke er indbyrdes kompatible, idet de indebærer forskellig fortolkning af ytringen (eks. (51)-(54) i kap. 6). Et andet eksempel på dette er følgende. A's spørgsmål kan fortolkes på i hvert fald 3 forskellige måder, der fremgår af B's alternative svar:

(111) A: Ved du hvordan man skifter farvebånd?

(112) B: Ja, nu skal jeg vise dig det.

(113) B: Nej, hvordan gør man det?

(114) B: Nej, men jeg kan få Birthe til at vise mig det.

De 3 svar viser 3 forskellige opfattelser af A's hensigt:

(115) A ønsker at få B til at vise, hvordan man skifter farvebånd.

(116) A ønsker at vise B, hvordan man skifter farvebånd.

(117) A ønsker at sikre sig, at B er i stand til at skifte farvebånd.

At forholdet mellem indhold og udtryk i denne forstand ikke er entydigt, betyder dog ikke, at der ikke er nogen regler og konventioner for sammenhængen imellem dem. Fx. er der en vis sammenhæng mellem sætningsmodus (fremsættende, spørgende, bydende, osv.) i syntaksen på den ene side og illokutionær handling på den anden side. Denne sammenhæng findes vel først og fremmest mellem bydemåde og anmodning/ordre/bøn/ m.m. Men en anmodning kan udtrykkes på mange andre måder, i fremsættende eller spørgende modus, jvf.:

(118) Jeg vil godt have dig til at skrubbe badekarret.

(119) Kan jeg få dig til at skrubbe badekarret?

Som Gordon & Lakoff (1971) har vist, findes der i et sprog visse konventioner for, hvordan man kan formulere anmodninger, og Lakoff (1972) har demonstreret, hvorledes høflighedsnormer spiller ind.

Der er også en anden relevant forstand, i hvilken forholdet mellem indhold og udtryk ikke er entydigt. Jeg tænker her på det fænomen, som jeg omtalte i kapitel 2, at det der siges kun er et indeks for det der menes. Det så vi et eksempel på ovenfor (eks. (102)-(110)), hvor jeg viste, at en ytrings indhold kan gengives på flere "niveauer", der ganske vist ikke er inkompatible, men hvis indbyrdes relation ikke kan udledes af ytringernes udtryksside. Heller ikke i denne forstand er sprogbrugeren

dog helt uden holdepunkter i sprogsystemet selv. Der står fx. masser af ord og udtryksmåder til rådighed, hvormed man kan signalere logiske sammenhænge mellem ytringer i en samtale. Når jeg siger, at disse sammenhænge "signaleres", er det fordi de samme sammenhænge kunne udtrykkes på en meget mere udpenslet måde. Et eksempel¹⁾ herpå er brugen af ordet ikke i B8:

(120) B6: Hvorfor gik hun?

.
.

.

A7₃: Nå ja det ved jeg ikke, det

B8: Kommer I ikke sammen?

Med ordet ikke signalerer B, at hendes spørgsmål skal ses i sammenhæng med og som en konsekvens af A's svar på hendes foregående spørgsmål. Hun bruger ikke til at vise, at "at I kommer sammen" var en antagelse, som hun byggede på i B6.

Et andet eksempel på signalering er ordkombinationen da ellers i B10:

(121) B8: Kommer I ikke sammen?

.
.

.

A9₅: Nej ikke sådan rigtig.

B10: Det sagde Karl da ellers at I kom sammen.

Da ellers viser, at der er tale om en slags indvending. Ordkombinationen signalerer nemlig, at den oplysning der fremføres, skal forstås som noget der viser, at den umiddelbart foregående oplysnings indhold (her: A9₅) er påfaldende, er imod hvad der kunne forventes, og er noget der kunne trænge til at blive forklaret. I denne dialog bruges indvendingen til at retfærdiggøre, at B i B8 anvendte ordet ikke.

11. Afslutning.

I denne artikel har jeg forsøgt at belyse ét aspekt af, hvordan sprogbrugen selv kan beskrive sprogbrug: Hvilke muligheder er der for at meddele, hvilken sproghandling en ytring er? Jeg har vist, at de sproghandlingsbetegnende eller ytringsbeskrivende verber ikke udgør et udtømmende og konsistent system hvormed ytringer entydigt kan kategoriseres.

1) fra en faktisk samtale.

Sprogbrugerens kategoriseringer ved hjælp af ytringsbeskrivende verber adskiller sig således fra de forsøg som nogle socialpsykologer har gjort på at beskrive sproglig adfærd. Men disse socialpsykologers formål er også et helt andet. Mens sprogbrugeren udvælger netop de træk som er relevante for den mening han vil udtrykke eller gengive, stiller de pågældende socialpsykologer sig det mål at ville finde regelmæssigheder eller tendenser i sproglig interaktion under forskellige betingelser. Fx. har Bales (1951) undersøgt smågruppers adfærd i problem-løsningssituationer, og Flanders (1970) har undersøgt lærer/elev-interaktion i klasseværelsessituationer. For at kunne foretage sådanne kvantitative beskrivelser er de nødt til at have nogle kvaliteter at tælle, og derfor har de opstillet klassifikationssystemer der bygger på den (nok noget tvivlsomme) antagelse, at strømmen af sproglig adfærd kan deles op i en række enheder som kan henføres til et system af kategorier.

REFERENCER.

- Bales, R. F. (1951) "Interaction Process Analysis".
- Fillmore, C. J. (1971) "Verbs of judging: An exercise in semantic description", i C. J. Fillmore & D. T. Langendoen (eds.) "Studies in Linguistic Semantics", New York.
- Flanders, N. A. (1970) "Analysing Teaching Behaviour", Reading, Mass.
- Garfinkel, Harold (1972) "Studies of the Routine Grounds of Everyday Activities", i D. Sudnow (ed.) "Studies in Social Interaction", New York.
- Gordon, D. & Lakoff, G. (1971) "Conversational Postulates", i Papers from the Seventh Regional Meeting of Chicago Linguistic Society.
- Harms Larsen, P. (1973) "Om "Offentligt at tilskynde til forbrydelse". En studie i forholdet mellem sprog, jura og politik", i NyS 5.
- Kjøller, K. (1973) "Om sproghandlinger og samtaleanalyse", i NyS 5.
- Lakoff, R. (1972) "Language in context", i Language 48.
- Togeby, O. (1973) "Hvis det går galt, bliver du ikke alene! Om den pragmatiske beskrivelse af sproghandlinger", i Kritik 26.